
Vahvan markan heikot hetket

Sosiaalisten representaatioiden teoria talouskeskustelun tulkintavälineenä

Jorma Pöysä

Vuoden 1986 talouskeskustelussa oli Suomessa jotakin tavallisuudesta poikkeavaa. Vierasta sävyä selittänee pitkälti lupauksen vastainen valuuttakurssin hienosäätö toukokuussa 1986. Suomen Pankin yllättäen toteuttama ns. minidevalvaatio johti vahvan markan talousstrategian sitkeisiin uskottavuusongelmiin. Rahamarkkinoilla uskottavuuden menetys tuli clokuussa esiin voimakkaana valuuttaspekulaationa. Luotamuspuola jatkui lievempänä vuoden 1987 puolelle asti. Valuuttakurssipoliittista keskustelua alkoivat syksyllä 1986 leimata myös lähestyvät eduskuntavaalit. Valuuttapolitiikka kytkeytyi puoluepolitiikkaan. Sen avulla oli mahdollista korostaa puolueiden yhtäläisyyksiä ja eroja.

Jossain suhteissa vuotta 1986 muistuttava asetelma vallitsi Suomessa jälleen maaliskuun 1991 eduskuntavaalien kynnyksellä. Markkinat reagoivat viimeistään syksyllä 1990 taloudellisiin realiteetteihin¹ ja epävarmaan poliittiseen tilanteeseen. Julkisuudessa alettiin vaatia kevään 1989 revalvaation peruuttamista. Valuuttakurssipolitiikka nousi tai nostettiin taas yhdeksi vaalikeskustelun keskeisistä teemoista.

Kenties talvien 1986-87 ja 1990-91 kaltaiset 'häiriikkötilanteet' tarjoavat tavallista hedelmällisempää aineistoa tarkastella talous- ja valtapo-

liittista keskustelua. Millaista on siis valuuttakurssipoliittinen julkinen keskustelu ja laajemmin suomalainen talouspoliittinen keskustelu? Miten vaalit virittävät sitä?

Sosiaalisten representaatioiden teoria

Ranskalaisen sosiaalipsykologin Serge Moscovicin luonnosteleva sosiaalisten representaatioiden teoria tarjoaa yhden tavan jäsentää julkista keskustelua. Sosiaaliset representaatiot ovat hänelle samalla sekä esityksiä jostakin että tulkintakohyksiä, yhteisöllisesti virittyviä näkökulmia (odotushorisontteja).

Sosiaalisten representaatioiden käsite on sukua Durkheimin kollektiivisille representaatioille. Kollektiiviset representaatiot ovat Moscovicin mielestä kuitenkin staattisia ja koko yhteiskunnan kattavia uskomusjärjestelmiä. Sosiaaliset representaatiot sitävästoin ovat ryhmäkohtaisia tulkintoja ja tulkintatapoja (Moscovici 1988, 217-222). Jotkut noista esityksistä kuitenkin nousevat tai pyritään nostamaan hallitsevaan, hegemoniseen asemaan yhteiskunnassa.

Kollektiivisten ja sosiaalisten representaatioiden lisäksi pitää puhua yksilöllisistä ja ainutkertaisista representaatioista. Niin sosiaaliset kuin

kollektiiviset representaatiot saavat merkityksensä viime kädessä lukemattomien yksittäisten representaatioiden ainesosina. Sosiaalisia representaatioita voidaankin pitää yksilöllisten representaatioiden yhteisinä piirteinä tietynä ajankohtana. Kun nuo yhteiset piirteet ovat yleisiä ja ne tulkitaan 'tosiksi', 'välttämättömiksi', 'pakotaviksi', suunnataan toiminta usein niiden mukaan.

Representaatiot ovat käsitteiden ja kieli-/mielikuvien kokonaisuuksia, verkostoja. Olosuhteet ja tilanteet ratkaisevat mitkä puolet ja tasot nousevat kulloinkin hallitseviksi (Moscovici 1988, 220-222).

Sosiaalisten representaatioiden teoria on kiinnostunut aidosti koko siitä aineellis-sosiaalisesta todellisuudesta, johon representaatiot tekoina, 'todellisen' tulkintoina kuuluvat. Moscovici painottaa, että mentaaliset ja sosiaaliset yhteydet ovat olennainen osa representaatiota — ja niiden ymmärtämistä. Moscovici siis väittää, että se miten ajattelemme ja esitämme ei ole riippumattonta siitä mitä ajattelemme ja esitämme (Moscovici 1984, 67 ja 1988, 242-243; Eiser 1986, 243-247; Snellman 1989, 16).

Ankkurointi ja objektivointi

Teorian keskeisiä käsitteitä ovat ankkurointi ja objektivointi². Ankkurointi merkitsee uusien, vieraiden ja siksi outojen asioiden tulkitsemista, tekemistä tutuiksi. Uudet, ahdistusta herättävät ilmiöt sovitetaan tuttuihin käsityksiin ja oletuksiin, tehdään hallittaviksi (Moscovici 1984, 33-35 ja 1981, 193-198).

Uusien asioiden sanotaan olevan siinä vaiheessa ankkuroituncita, kun niitä ei enää hämähästellä. Niistä on tullut itsestäänselvyyksiä. Vanhat representaatiot on päivitetty tai uusi on luotu. Representaatioiden sisältämät ajatukset tai teorit ovat objektivoituneet, kohdetta ei eroteta enää käsitteestä ja kuvasta. Objektivoitumisen

myötä abstraktit, yksipuoliset käsitykset muuttuvat 'sosiaalisiksi tosiasioiksi', niistä tulee osa jokapäiväisiä käytäntöjämme (Moscovici 1981, 198-200).

Representaatio on arena

Potter ja Litton korostavat sosiaalisten representaatioiden moniulotteisuutta. Representaatio on pikemminkin kilpailevien käsitystapojen jäsentäjä kuin hävittäjä. Representaation rakentama universumi ei perustu jaettuun käsityksiin vaan argumentaation ja erimielisyyden ennustettavuuteen, jaettuun erimielisyyteen (Potter & Litton 1985). Näin voidaan puhua kilpailevien representaatioiden arenasta tai näyttämöstä, jota hallitsee jokin ylivoima-asemaan noussut representaatio.

Hallitsevan representaation "puheenjohtajuudesta" huolimatta arenalta saatetaan löytää myös vanhan, jo väistymään joutuneen representaation vaikutuksia. Ne kumpuavat tottumuksesta, ikään kuin selkäytimestä. Saatetaan esimerkiksi toimia 'vanhan' representaation viitoitamalla tavalla, vaikka lausutaan julki 'uuden' representaation argumentteja tai arvostuksia. Representaatioiden tarkastelussa ehkä mielenkiintoista onkin vanhan ja uuden moniulotteinen kamppailu.

Hallitsematon virittyneisyys

Sosiaaliset representaatiot muuttuvat, uudistuvat alati. Ne ovat aina jollakin lailla virittyneitä. Virittyminen voi olla poikkeuksellisen voimakasta, jolloin hallitsevaan representaatioon luonnollisena tulkintakehyksenä alkaa kohdistua epäilyksiä, ja 'vanhan' representaation vaikutukset aktivoituvat.

Silloin kuin epäilykset merkitsevät hegemonisen representaation aseman suoranaista järkkymistä, voidaan puhua hallitsemattomasta virit-

tyneisyydestä. Tällöin hallitsevan representaation objektivoituminen on osittain purkautunut. Joistakin itsestäänselvyyksistä on tullut väitteitä. Väittämät vaativat puolustamista.

Ilmaus 'hallitsematon' viittaa siihen, ettei hallitseva uskomus tai teoria menetä kokonaan valta-asemaansa. Sen kieleen sisältyvät tavoitteet ja arvot hallitsevat yhä siinä määrin areenaa että ne leimaavat representaatiota vastustaviakin esityksiä. Uusi tulkintakehys on kuitenkin ristiriitainen.

Journalismi keskusteluna

Yhteiskunnallinen keskustelu on Moscovicin teorian näkökulmasta lakkaamatonta puheensorinaa. Vuorovaikutuksen intensiivisyyden takia Moscovici puhuu 'ajattelevista yhteiskunnista'. Keskeinen elementti tällaisessa yhteiskunnassa on journalismi.

Representaatioteorian hengessä journalismi voidaan tematisoida keskusteluksi (vrt. Hermanus & Tervonen 1986, 174-175). Tuon keskustelun pienimpiä yksikköjä, puheenvuoroja ovat yksittäiset journalistiset tekstit. Niihin päästään käsiksi vaikkapa narratologisilla ajatusvälineillä.

Seuraavassa tarkastellaan 'suppcaa' yhteiskunnallista keskustelua, jossa keskeiset poliitikot ja muut aktiivikeskustelijat sekä tiedotusvälineet/journalistit tuottavat ja muotoilevat julkisia esityksiä. Tätä hierarkioiden leimaamaa talouskeskustelua voidaan kutsua talouspoliittiseksi retoriikaksi; sen argumentointi ja suostuttelu on elimellinen osa talouspoliittista vallankäyttöä.

Valuuttakurssipoliittisen keskustelun jäsentämisessä näyttää välttämättömältä tarkastella kahta teemaa. Yhtäältä on kiinnitettävä huomiota arvioihin kansantalouden tilasta. Toisaalta on vertailtava näkemyksiä kiinteän valuuttakurssin tai devalvaatiopolitiikan toivottavuudesta, suotavuudesta, välttämättömyydestä jne. Argu-

mentaation rinnalla tulevat esiin myös päättäjien retoriset strategiat ja kielikuvat. Esimerkinomaisesti tarkastellaan myös journalismin roolia representaatioiden virittymisessä.

Vuoden 1986 talouskeskustelu: vahvan markan hegemonia

Suomalaisen talouspolitiikan hallitseva strategia ja hegemoninen representaatio on 1980-alkupuolelta lähtien ollut vakaa tai vahva markka. Pelkistetysti voidaan puhua inflaation vastaisesta kiinteän valuuttakurssin (ja reaalikoron) talouspolitiikasta. Uuden uskomuksen ja toimintatavan taustalla ovat muuttuneet intressit ja niiden tunnustaminen poliittisella tasolla, kansallisena kokonaisuutena: Tuotannonalojen monipuolistuminen, ulkomaisen velan kasvu sekä tuontikomponenttien ja -raaka-ainneiden käyttö murensivat toimialojen välisen konsensuksen 'halvan markan' politiikasta. Inflaatioon sopeutuva devalvaatiopolitiikka oli palvellut etenkin metsäsektorin etuja. 1980-luvulla vakaan valuuttakurssin puolesta puhui myös kasvavien ja herkistyvien pääomanliikkeiden uhka. Viimein vahvan markan politiikkaa on tapana perustella myös rakennesyillä, tuotannontekijöiden käytön tehostamisella (ks. Tuomainen 1987). Vertauskuvallisessa muodossa reaalisen kilpailukyyn oppi kuuluu:

—*Kylmä ilmasto — kova markka —* pakottaa uudistumaan. (Rolf Kullberg, US 8.9.85)³

Minidevalvaatio vie uskottavuuden

Devalvaatio-odotukset heräsivät Suomessa alkuvuodesta 1986. Niitä virittivät öljyn halpenemisen myötä pahentuneet idänkaupan ongelmat ja pessimistiset suhdannenäkymät. Odotuksia ilmeisesti voimistivat julkisestikin esitetyt devalvaatiovaatimukset, valuuttakonsulttien ennusteet sekä viimein Norjan devalvaatio. Vaatimukset valuuttakurssin muuttamisesta kiistettiin jyr-

kästi keskuspankin johtajien ja eräiden muiden vakaan markan puolestapuhujien taholta. Syntyi yhteisöllinen lupaus vahvan markan linjan pitävyydestä.

Julistuksista huolimatta keskuspankin johtokunta päätti toukokuun puolivälissä valuttakursin parin prosentin hienosäädöstä. Se tulkittiin julkisuudessa lupausten pettämiseksi ja paluuksi perinteiseen devalvaatiopolitiikkaan. Myös keskuspankin pääjohtajan puheet tukivat tätä tulkintaa. Toimenpide nimettiin *minidevalvaatioksi* (HS 16.5.). Journalistinen esitystapa ilmeisesti voimisti lupausten pettämisen näkökulmaa. Oli syntynyt hallitsematon virittyneisyys. Talouskeskustelu virittyi devalvaatiokeskeisesti, odottamaan uutta devalvaatiota.

Journalismin muuttunut näkökulma talouspolitiikkaan tuli selvästi esiin, kun Suomen Pankki heinäkuun lopussa kertoi merkittävistä uudistuksista rahamarkkinoilla. Uutisoinnissa huomio kohdistui päiväkorkoon, joka oli tuolloin toki keskuspankkipolitiikan keskeisin väline. Valuuttasäännöstelyn purkamisessa otetut merkittävät askelet ja korkosäännöstelyn lopettaminen, joista tiedotustilaisuudessa kerrottiin, jäivät miltei huomiotta. Ei havaittu, että liberalisointitoimet kytkeytyivät vakaan valuutan puolustamiseen. Seuraavana päivänä Suomen Pankki nosti varovasti päiväkorkoa. Tämä tapahtuma nousi tiedotusvälineiden pääuutiseksi.

Suomen Pankki aloitti taistelun markan ulkoisen arvon puolesta jo perjantaina. (HS 2.8.)

Suomen devalvaatiohistoria palautettiin mieliin:

Devalvointikeskustelun hallinta on kylläkin vaikeaa. Perinteellisesti tiedetään, ettei koskaan valehdella niin paljon kuin ennen devalvointia. Aina se on kielletty, jokaisena *seitsemään* päättyvänä vuotena sota-vuosien jälkeen se on meillä toteutettu. (US 2.8. pääkirj.)

'Vanhan representaation' vaikutukset olivat aktivoituneet ja alkoivat leimata keskustelua. Etenkin mielikuva *devalvaatiokierteestä* oli ajankoh-

tainen. Kyse on alunperin suurten devalvaatioiden politiikan kritiikkinä syntyneestä teoriasta, joka sai 1970-luvun lopulla nimen devalvaatiokykli. Sittemmin teoria popularisoitui uskomukseksi devalvaatiokierteestä, liki luonnonvälttämättömyydestä, joka pyrkii toteutumaan noin kymmenen vuoden välein. Apologeettisesti puhutaan devalvaatioon *ajautumisesta*. Kritiikissä tyypillistä on verrata devalvaatiota *krapularyyp-pyy*n tai *housuihin laskemiseen*.

Talousretoriikan äkkikäänne elokuussa 1986

Vakaan markan politiikan uskottavuuden rakoilu ja valuuttaspekulaation alkaminen löivät elokuussa 1986 leimansa julkisiin arvioihin taloudellisesta tilanteesta. Arviot muuttuivat lähes yhdessä yössä pessimistisistä optimistisiksi. Esi-merkiksi pääministeri riensi vahvan markan ja keskuspankin tueksi:

"Talouden perusasiat eivät anna aihetta valuuttakursien muuttamiselle", pääministeri Kalevi Sorsa ilmoitti maanantaina julkisuuteen saattamassaan kannanotossa.

"Devalvaation vaikutuksesta inflaatio nopeutui uudelleen ja sitä kiihdyttäisivät lisää työehtosopimusten ja muut indeksidonnaisuudet. Tähän hintojen ja palkkojen hippajuoksuun emme lähde", Sorsa vakuutti. "*Toivon, että tämän toimintalinjan kestävyys käsitettäisiin mahdollisimman nopeasti koko suomalaisessa yhteiskunnassa, erityisesti elinkeinoelämässä.*" (HS 5.8.)

Sorsan sanoma oli suunnattu julkilausutusti 'elinkeinoelämälle' eli rahamarkkinoille. Sorsa argumentoi (lihavoidut kohdat):

"Öljyn halpeneminen on lisännyt kansantalouden ostovoimaa kaikissa öljyä tuovissa maissa. Tämä on koskenut etenkin päämarkkina-alueitamme Eurooppaa, jonne suuntautuva vientimme onkin selvästi elpynyt viime kuukausina. Tämä vahvistaa talouden kasvua ja työllisyyttä vuoden jälkipuoliskolla", Sorsa korosti.

"Inflaatio on hidastunut tuntuvasti, ja on lähes saavuttanut teollisuusmaiden keskiarvon, jonka se

alittanee vuoden loppuun mennessä. Valtiontalous on tasapainossa, kenties paremmin kuin yhdessäkään muussa teollisuusmaassa” (HS 5.8.)

Kursivoituihin kohtiin sisältyy kehumista ja ennustusta, lupausta paremmasta. Sorsa rakensi mielikuvia tulevaisuudesta. Kannanotto julkaisiin HS:n taloussivulla päiväkoron nostosta kertoneen jutun lopussa. Sivun pääjutussa kerrottiin OECD:n synkistä arvioista. OECD:n arvio perustui osin vanhentuneisiin tietoihin; Sorsan tiedot ja tulkinnat olivat tuorempia, lyhyt laskusuhdanne oli taitunut.

OECD-arvio ja samana päivänä kerrotut idänkaupan näkymät veivät ilmeisesti pohjan Sorsan retoriikalta. Markkinat eivät uskonet Sorsaa vaan tulkitsivat OECD:n katsauksen relevantimmaksi informaatioksi. Myöskään journalistit eivät perehtyneet Sorsan esittämiin argumentteihin. Näkökulma oli 'vino'⁵. Valuuttaspekulaatio kiihtyi ja Suomen Pankki nosti päiväkoron viikoksi 40 prosenttiin.

Akuutin valuuttaspekulaation päätyttyä keskustelu palasi syyskuun puolivälissä perinteisille urille:

Valuuttakriisin aiheuttama pakkoyksimielisyys repesi eilen Etelärannan sivustalta, kun Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relander maalasi päätoimittajatilaisuudessa taloutemme näkymät synkin värein. Alkuvuodesta esitetyt kasvuarviot ovat Relanderin mukaan aivan liian valoisia. (US 17.9.)

Relander jatkoi samaan sävyyn lokakuun alkupuolella. Lisäksi hänen sanontansa ”lama on liian lievä ilmaisu...” muuntui journalistisen työstämisen jäljiltä otsikoksi: Ei enää lama, vaan romahdus (US 8.10.). Pari päivää myöhemmin HS julkaisi näkyvästi Paavo Väyrysen haastattelun.

Paavo Väyrynen piirtää uusia uhkakuvia Suomen talousnäkymistä: ”Kymmenen prosentin työttömyys uhkaa”

Pääministeri Sorsa ja presidentti Koivisto pakottivat Väyrysen peruuttamaan pessimistiset pu-

heensa. Myös TKL:n toimitusjohtaja veti takaisin sanomisiaan.

(...) Timo Relander sanoi häntä *ymmärretyn osittain väärin*. — Dramaattista muutosta huonompaan ei nyt ole näköpiirissä, mutta ei myöskään akuuttia tietoa selvästi paremmasta. Puheet romahduksesta ovat koskeneet lähimenneisyyttä eivätkä tulevaisuutta, oikoi Relander. (US 16.10.)

Talouskeskustelun puheenvuorot vaihtelivat 1986 hyvin selvästi tilannekohtaisten intressien ja pakkojen mukaan. Taktisella tasolla tällöin olivat tärkeitä sellaiset ilmaukset kuten *ennen, ei enää, vielä, kuitenkin, jo, nyt* jne. Niillä saatettiin myöntää jokin kiusallinen tai harmillinen ilmiö, mutta samalla usein korostettiin, että se kuuluu *entisiin aikoihin* tai tulevaisuudessa ainakin on toisin kuin *tänään*, nyt. Lisäksi oli mahdollista syyttää lehdistöä väärinkäsityksistä. Käytetäänkö ”väärinkäsitystaktiikkaa” yleisemminkin tarjoiltaessa koepalloja julkiseen keskusteluun? Journalistien tulkinta voidaan tällöin kiistää, mikäli se on tilanteeseen sopimaton tai ei saavuta toivottua hyväksyntää yhteiskunnassa.

Keskustelun painotuksissa voitiin myös havaita erilaisia koulukuntia. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen PTT:n johtaja Pertti Kukkonen oli vahvasti samaa pessimististä mieltä kuin Väyrynen ja arvosteli valtiovarainministeriötä ”liiasta optimismista”. Kansallispankin suhdannekatsaus puolestaan väitti, että talousnäkymät olivat lupaavat ja vienti alkaa vetää (KI 14.10.).

Kireämpää finanssipolitiikkaa, on KOP:n tutkijoiden neuvo kollegoille Esko Ollilan ministeriössä. (KI 14.10.)

Mielenkiintoinen jälkipyykki vuodesta 1986 on keskeisen vahvan markan retorikon, KOP:n pankinjohtaja/valtiosihteerin Matti Korhosen kirjoitus keväältä 1987:

Toimivat herkätkä markkinat edellyttävät eri tavalla viritettyä informaatiota yrityssektorin tilasta ja näkymistä kuin mihin meillä takavuosina on totuttu. Edun-

valvontaa palvelevaa informaatiota on meillä painotettu tummilla sävyillä siinä hyvässä tarkoituksessa, että viesti menisi paremmin läpi. Useimmiten tämä on ollut perusteltua.

Yrityssektorin asiaa ajaa parhaiten realistisen tarkka kuva nykytilanteesta ja tavoitteellisen optimistinen kuva tulevaisuudesta. (HS 31.3.1987)

Viimeistään 1980-luvulta alkaen voidaan ilmeisesti puhua kahdesta vastakkaisesta plasebokoulukunnasta, ”pessimisteistä” ja ”optimisteista”. Molemmat näyttävät korostavan julkisen keskustelun merkitystä taloudellisiin realiteetteihin sopeutumisen ja niiden realiteettien konstruoinnin välineenä. ”Optimistit” ovat yleisesti tukeneet vakaan ja vahvan markan politiikkaa. ”Pessimistit” puolestaan ovat arvostelleet ”kalliin markan” politiikkaa muulloinkin kuin vaalien tai valuuttaspekulaation virittämässä tilanteessa.

Retoriikan monisäikeistymisen taustalla lieene talouspoliittisen julkisuuden muutos — viime kädessä intressien hajautuminen. Rahamarkkinat ovat kasvaneet ja kansainvälistyneet, niiden rooli talouspolitiikan tuomarina on korostunut. Sijoittajat vaativat relevanttia informaatiota. Toisaalta inflaation vastainen talouspolitiikka on asettanut kasvavia hienosäädön tarpeita tulopolitiikalle. Julkisen keskustelun merkitys on, kenties väliaikaisesti, korostunut. Lisäksi poliittiset puolueet ovat yhteiskunnallisen rakennemuutoksen seurauksena osittain irronneet kannattajakunnastaan ja niiden edustamat intressit ovat samalla monimutkaistuneet.

Ilmeisestikään näitä kolmea julkisen keskustelun piiriä ei voida pitää samantasoisina tai -laatuina. Rahoitusmarkkinoille esimerkiksi talousuutiset ovat vain yksi relevantin informaation lähde. Toisaalta julkinen ajattelu ja yhteiskunnallisten mielialojen virittyminen vaikuttaa vähintäänkin realiteettina myös markkinoiden arvioihin⁶. Tulopoliittista keskustelua puolestaan näyttää hallitsevan vuotuinen kierto, etenkin syksyt ovat maltillisia ratkaisuja pohjustavan

pessimismin aikaa. Äänimarkkinajulkisuutta taas leimaavat parlamentaarisen politiikan nelivuotissyklit.

Vahvan markan ylivalta ja hegemoniaa vastaan puhuvan strategia

Devalvaatio-odotuksista huolimatta vakaa tai vahva markka ei menettänyt vuonna 1986 henkistä ylivalta-asemaansa yhteiskunnallista keskustelua hallitsevana ’viisaana’, ’johdonmukaisena’ jne. kokonaisteorianana.

Lisäksi vahvan markan keskeiset retorikot pyrkivät vahvistamaan representaation moraalisesti pakottavaa voimaa kytkemällä politiikan arvostelijat valuuttaspekulaation lietojiin. Heistä luotiin ryhmä, jota kutsuttiin *talousterroisteiksi, vihollisiksi*, vahvaa markkaa *pureviksi pahuuden voimiksi, epäisänmaallisiksi, ulkomaisiksi spekulanteiksi* tai *keinottelijoiksi, tuhopoltoon osallistujiksi* jne.

Toinen retorinen strategia oli esittää arvostelijat naurettavina tai ahneina nimellisansioiden tai kantohintojen nousun tavoittelijoina.

”Devalvaatioehdotus edustaa *alastonta* nimellisten metsätulojen *kärkkymistä*. Se ei perustu *aitoon analyysiin* Suomen ja Länsi-Euroopan tilasta” (HS 23.4.)

Lisäksi ilmeisesti esiintyi puhdasta painostusta:

(...)Valuuttakuria maahan on taottu rautanyrkeillä. Pääjohtaja Kullberg ja pääministeri Sorsa eivät edes suostu saapumaan tilaisuuksiin, ellei heille luvata, että devalvaatiota ei käsitellä. (US 26.10. kolumni)

Devalvaation kannattajista vain harvat lausuvat suoraan mielipiteensä. Useimmat jättivät vaatimuksen rivien väliin ja antoivat journalistien tulkita, että he vaativat devalvaatiota. Näin vaatimus saatettiin myöntää tai kiistää. Tyypiesimerkki oli Keskustapuolueen puheenjohtajan, ulkoministeri Paavo Väyrysen strategia lokakuussa 1986.

Viimeisenä varjona Väyrysen visiossa on markan arvon alennus, devalvaatio. Siihen *ajaudutaan*, jos

kilpailukyvyllä ei mitään nopeasti tehdä. Devalvaatiosta Väyrynen ei kuitenkaan tässä haastattelussa puhu. Se haamu on rivien välissä. (HS 12.10.)

Omassa diskurssissaan Väyrynen saattoi puhua ”devalvaation välttämishojelmasta”:

Saadaanko korkotasoa alas muuten kuin laskemalla markan arvoa?

”Se, mitä olen puhunut yritysten kustannusten alentamisesta, on *devalvaation välttämishojelma*. (...)”

Onko mahdollista, että nykyinen hallitus devalvoisi markan?

”En ota siihen kantaa. *Kilpailukykyä olisi ripeästi parannettava*.” (HS 12.10.)

Maaliskuussa 1987 Väyrynen varoitti jälleen devalvaatioon ajautumisesta.

—Jos inflaatiovauhti on pitkään liian kova, silloin *ajaututaan väistämättä devalvaatioon*. Tämä ei ole opillinen kysymys vaan *tosiseikka*, Väyrynen korostaa. (KI 9.3.87)

Vahvalla markalla eroa ja yhtäläisyyksiä

Talven 1986-87 talouskeskustelussa oli mielenkiintoista myös puoluepoliittinen peli talouspoliittisilla käsitteillä ja kuvilla. Puoluciden näkemyserot valuuttakurssipolitiikasta alkoivat korostua julkisessa keskustelussa elokuussa 1986. Puheenjohtaja Väyrynen syytti sosialidemokraatteja ja Suomen Pankkia korkeista koroista⁷. Syyskuussa Väyrynen nosti esiin toisen teeman, idänkaupan ongelmat. Puolueen pää-äänänenkannattajan esitystapa tuki puheenjohtajaa:

Idänkauppa ja korko ongelmina

Väyrynen väläyttää *jo* hallituskriisiä

(...)hallitus on *yllättäen ajautumassa* kriisiin idänkaupan ongelmien ja Suomen Pankin korkopolitiikan takia. (Sm 10.9.)

Idänkaupasta syntyi kiivas riita Sdp:n ja Keskustapuolueen johdon välille. Paavo Väyrynen selitti taktiikan syitä jälkeenpäin:

”Kun kokoomuksen ja SDP:n kuhertelu jatkui, meidän oli toisaalta pakko puolustautua *asiakysymyksissä* eli *tuoda julki* se, että todelliset *vaihtoehdot* ovat

yhä sosialidemokraatit ja keskusta.” (Suomen Kuvalehti 7.11.86)

Keskustapuolue lähti siis etsimään julkisesti linjarielisiisyyksiä Sdp:n kanssa. Väyrynen korosti syksyn 1986 kuluessa Keskustapuolueen olevan sosialidemokraattien kanssa eri mieltä paitsi a) idänkaupan ongelmien vakavuudesta, b) talouden tilasta ylipäätään ja c) vahvan eli kalliin markan politiikasta myös d) Suomen osallistumisesta kansainväliseen yhdyntymiskehitykseen (KI 25.11.). Kalevi Sorsa täydensi poliittisten erojen alleviivaamista nostamalla esiin e) maatalouden ylituotanto-ongelmat (KI 9.10.).

Väyrysen tapaus osoittaa tarkoitushakuisen poliittisten luokittelun ongelmallisuuden. Käyttäjät ei välttämättä näe ennakkolta kaikkia luokitusten käyttömahdollisuuksia. Tehdessään eroa sosialidemokraatteihin keskustapuolue ja nimenomaan Väyrynen nosti esiin näkemyksiä, jotka tulivat alleviivanneeksi eroa myös kokoomuksen suuntaan — tai joita voitiin käyttää tähän tarkoitukseen. Kalevi Sorsa osasi myös ilmeisen taitavasti edesauttaa tätä ”kuvien kirkastumista”. Joulukuussa 1986 Sorsa aloitti vahvan markan hallituksen julkisen pohjustamisen.

Uuden hallituksen muodostamisesta kiinnostuneiden poliittisten voimien olisi nykyisen pääministerin mielestä jo nyt ilmoitauduttava päättäväisesti vahvan markan politiikan taakse. Se on Sorsan mukaan tarpeen, jotta kaikki markkaan kohdistuvat spekulatiot saataisiin torjuttuiksi. (HS 9.12.)

Pankinjohtaja Harri Holkeri oli tietoinen Sdp:n ja kokoomuksen vuodesta 1985 asti käymistä salaisista keskusteluista. Holkerille ja Sorsalle jätettiin tammikuussa paperi verouudistuksesta ja muista talouskysymyksistä (Holopainen 1989, 214-215). Väyrynen puolestaan jatkoi rajan vetämistä Sdp:n ja Keskustapuolueen välille:

—Pääministeri Kalevi Sorsa on minulle todennut, että *vahva markka* merkitsee *sckä vakaata että kallis-ta markkaa. Minusta markka ei saa olla liian kallis.* (KI 9.3.87)

Eduskuntavaalien jälkeisenä päivänä Harri Holkeri viittasi Sorsan joulukuiseen puheeseen:

Vahvan markan puolustajista on uusikin hallitus koottava. (...) Ainakin tässä kysymyksessä sosialidemokraatit ja kokoomus ovat lähempänä toisiaan kuin keskustaa, jonka johtohenkilöt ovat julkisesti taktikoineet devalvaatiolla.

On välttämätöntä, että uuden hallituksen muodostamisesta kiinnostuneet poliittiset voimat ilmoittavat jo nyt etukäteen noudattavansa päättäväisesti vahvan markan politiikkaa. Jos spekulanteille ajoissa selviää, että Suomen Pankin rinnalla tulee olemaan vahva parlamentaarinen palokunta, häviävät houkutukset tuhopolttoon. (HS/US 18.3.87)

Keskustapuolue jätettiin, vaalivoitosta huolimatta, oppositioon. Vakaan markan valuuttapolitiikka kirjattiin omaksi kohtanaan Holkerin hallituksen ohjelmaan.

”Pöytään on tullut se tosiasia, että...”

Edellä tarkasteltujen esimerkkien perusteella valuuttakurssipoliittisissa representaatioissa tiivistyvät talouspolitiikan avainkäsitteet, linjanvedot ja kielikuvat. Kun jopa johtavat poliitikot tänään puhuvat ’imagopolitiikasta’, kannattaa tiedotustutkijoiden ehkä mielikuvien rinnalla silmällä argumentaatiota ja tulkita myös intressejä.

Millaisia sitten ovat ’vanhan’ ja ’uuden’ valuuttakurssipolitiikan suhteet? Käsitukset näyttävät ryhmittyvän selvästi puoluepoliittisella ja vielä selvemmin henkilötasolla. Talvella 1986-87 vahvan markan keskeisiä retorikkoja olivat pääministeri Sorsan, pääjohtaja Kullbergin ja pankinjohtaja Holkerin rinnalla mm. KOP:n pankinjohtaja Matti Korhonen, Taskun Eero Tuomainen sekä eräät muut keskuspankin johtajat, mm. keskustalainen Esko Ollila. Devalvaation puolesta puhuivat avoimesti kansanedustaja Esko Seppänen, professori Pentti Kouri, metsäteollisuuden Ebbe Sommar, keskustapuolueen rivikansanedustajat sekä aluksi myös PTT. Pitkälti samat nimet vilisivät myös talven 1990-91

keskeisinä keskustelijoina.

Toisaalta monet devalvaatiopolitiikan kannattajat hillitsivät talouspoliittisten pyrkimystensä suoranaista esittämistä sekä ’uuden’ uskomuksen argumentaatioylikyvön että toisaalta valuuttaspekulaation takia. Tavoitteet esitettiin useimmiten kiertotietä, varoittamalla devalvaatioon ajautumisesta. Tyypiesimerkki oli Paavo Väyrysen strategia. Onko tässä tapahtunut muutosta?

Väyrynen varoitti devalvaatioon ajautumisesta vielä vuoden 1990 alkupuolella (US 11.3.1990). Syksyllä 1990 Väyrynen ehdotti ensimmäisiä kertoja avoimesti devalvaatiota, tosin itse sanaa lausumatta:

Malliksi (Väyrynen) ottaa 70-luvun lopun strategian: Silloin elvytettiin, hillittiin inflaatio ja tehtiin maltillisia valuuttakurssiratkaisuja.

”Maltilliset ratkaisut” tarkoittavat sarjaa pikkudevalvaatioita (...)

—Kilpailukykyämme on niin huono, että sitä ei kohenneta ilman valuuttakurssipoliittisia toimenpiteitä. Esitän sen vuoksi kokonaisohjelman, jonka osana olisivat maltilliset valuuttakurssimuutokset. Niillä voitaisiin torjua suuri ja vahingollinen devalvaatiorysäys (...) (KI 28.9.90)

Talvena 1990-91 puhuttiin devalvaation sijasta myös revalvaation purkamisesta, ylivahvasta markasta tms⁸. Tuoreen apologeettisen kielikuvan mukaan pitäisi vielä kerran käydä ”vieraisessa”, johon kriitikko vastasi kysymällä: ”Et pelkää, että se on juuri se aids-kontakti?” (KI 14.3.91)

Devalvaatiokeskustelussa ahkerasti — ja usein kriittisesti — käytettyjä aktiivisia kielikuvia ovat myös *D-vitamiini* ja *douppaus*. Visaisempia tutkittavia olisivat uinuvat/kuolleet metaforat (Perelman/White)⁹.

Entä toimiiko vahva/vakaa/kallis -erottelu enää vuonna 1991? Väyrynen palasi teemaan eduskuntavaalien alla seuraavasti:

Miksi vakaan markan pitää olla kallis?

Väyrysen mukaan idean ajoivat läpi Sorsa ja demari-

en talousteoreetikot.

—Kieku kiekaisi ja Kaiku eli Holkeri vastasi. Alkoi villitty rakennemuutos. Nyt rassataan luteita. (Sm 12.3.91)

Mikä oli ”pessimistien” ja ”optimistien” asema talvena 1990-91? Talouskeskustelun suhteellisen tiiviin joskaan ei täysin systemaattisen seuraamisen perusteella uskallan luonnostella seuraavanlaista hypoteettista kaarta syksystä vaaleihin: Devalvaationäkökulma alkoi aktivoitua syksyllä 1990 kun talouskeskustelun ”optimistit” joutuivat nopeasti syvenevän taantumana edessä tarkistamaan ennusteitaan ”pessimistien” arvioiden suuntaan. Taitekohtaa merkitsi Pohjolan pääjohtajan Yrjö Niskasen puheenvuoro lokakuun puolivälissä. ”Optimisteihin” lukeutuva Niskanen väitti, että lamapuheiden takana on enemmän psykologiaa ja maltillisen tuloratkaisun pohjustamista kuin todellista talouden taantumaa. Vakuutusyhtiön intressien mukaisesti puhunut Niskanen oli osittain väässä. Odotukset ja kysyntä olivat heikentyneet. Olennaista kuitenkin oli, että Niskasen puheenvuoro torjuttiin jyrkästi. Sitä pidettiin liki epäisänmaallisena. Niskasen väitteet kumottiin esittelemällä tuoreita lukuja. Taloudellisen tilanteen tarkastelu viritäytyi myös puolue- ja jopa pankkipoliittisesti (optimistien KOP vastaan pessimistien SYP):

(Pankkien a)nalyytikot ovat vaikeassa asemassa. Heillä on vaikutusvaltaisia esimiehiä ja heidän ennusteensa saattavat vaikuttaa siihen, miten todellisuudessa tulee käymään.

Jos he puhuvat syvästä lamasta, saattavat duunarit pienentää palkkavaatimuksiaan seuraavissa tuponeuvotteluissa. Jos he toittavat jatkuvasti, kuinka heikosti Suomella menee, saattavat äänestäjät jättää äänestämättä nykyisessä hallituksessa olevia puolueita. (HS 20.10.90, kommentti)

Keskustelu muuntui kysymykseksi ’taantuma vai lama?’ ”Pessimistien” päästessä niskan päälle voimistuivat myös devalvaatiovaatimukset. Pienteollisuuden, vihreiden ja Esko Seppäsen lisäksi devalvaatiota vaati — ja vahvan markan

politiikkaa arvosteli — mm. metsäteollisuuden vuorineuvos ja TKL:n puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth.

Vuoden 1991 valuuttapoliittisen keskustelun ehkä mielenkiintoisin jakso ulottui suurin piirtein Ehrnroothin haastattelusta (US 21.2.91) eduskuntavaaleihin. Sosialidemokraatit nostivat suhtautumisen devalvaatioon jälleen yhdeksi vaalien keskeisistä teemoista ja puristivat kokoomuksen ja keskustan johdolta devalvaation vastaiset kannanotot. Pertti Paasio syytti keskustaa ’tarkoitushakuisesta työnjaosta’:

”Entinen puheenjohtaja PaaVo Väyrynen esiintyy julkisuudessa metsänomistajiin päin vakuuttaen devalvaation tarpeellisuutta, koska devalvaatio hyödyttäisi eniten juuri metsänomistajia. Puheenjohtaja Esko Aho taas puhuu — vältellen tosin — ettei keskusta kannata devalvaatiota. Hänkään ei sano, että keskustaa devalvaatiota vastustaisi” (HS 3.3.91)

Myös Kalevi Sorsa pyrki rakentamaan valuuttapolitiikan varaan puoluepoliittisia eroja:

Sorsa arveli keskustan haluavan ensin ”*veret seisauttavan*” vaalivoiton ja sen päälle vielä ”*veret valuttavan*” devalvaation.

Sorsa nimesi keskustan *veriveljiksi* ”seppäsläiset vasemmistoliiitosta, soininvaaralaiset vihreistä, MTK:n metsänomistajasiiven ja ehrnroothilaiset puunjalostuksesta” (...)

Sorsan arvion mukaan puolueiden vaaliohjelmat olivat vaalikampanjan alussa hyvin samanlaisia. Talouspoliittiset *erot* ovat tulleet esille vasta aivan viime aikoina. (HS 2.3.91)

Kokoomuksen eduskuntaryhmä ja pääministeri Harri Holkeri jatkoivat keskustan leimaamista devalvaatiopuolueeksi aivan vaalien kynnyksellä:

Eilisen suuren vaalikeskustelun seuraukset on jo nähtävissä rahamarkkinoilla. Reuterin monitorilla paistaa taas tieto siitä, että *Keskusta on jättänyt devalvaatio-oven auki*. (Kokoomuksen eduskuntaryhmän tiedote 15.3.1991)

Holkerin käsityksen mukaan Suomi tarvitsee vaalien jälkeenkin hallituksen, johon sitoutuvat *sellaiset puolueet, jotka pitävät kiinni vakaasta markasta*. Hän huomautti, että *tällaisiksi puolueiksi ovat sitoutuneet*

vain nykyisen hallituksen pääpuolueet. (US 16.3.91)

Devalvaatiota verrattiin maaliskuussa 1991 paitisi krapularyyppyyn ja housuihin laskemiseen myös *kuumemittarin rukkaamiseen* (Sorsa). Devalvaatiospekulaatiota epäiltiin *vaaralliseksi ja arvottomaksi keskustan salajuoneksi, Suomi-veneen keikutteluksi* (Pekka Kivelä), *vastuuttomaksi ja lyhytnäköiseksi eturyhmäpolitiikaksi* (Holkeri).

Intuitiivisen tulkintani mukaan keskustelu kääntyi julkisuudessa vahvan markan retoriikan (tilapäiseksi?) voitoksi joskus maaliskuun alkupuolella, vähän ennen vaaleja.

”On terveellistä, että vaihtoehdot ovat tulleet näin esiin. Keskustelu on tuonut pöytään sen tosiasian, että on olemassa *terveitäkin* tapoja päästä samaan lopputulokseen kuin *vanhanaikainen* devalvaatio.” (HS 9.3.91)

Maalisvaalien 1991 voittaja, Keskustan puheenjohtaja Esko Aho toisti heti vaalien jälkeen devalvaation vastaisen julkisen kantansa. MTK:n Heikki Haavisto soitti yhä toista viulua...

•••

Vuoden 1991 eduskuntavaalien jälkeinen tilanne on retoriikan tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen. Vaalitulokset on pudottanut vahvan markan keskeiset retorikot jalustalta; heidän asemansa ja uskottavuutensa on ainakin tilapäisesti heikentynyt. Talous- ja yhteiskuntapolitiikasta puuttuvat tätä kirjoitettaessa vahvat auktoriteetit¹⁰. Sen sijaan vahvan markan talousstrategiasta näyttää vallitsevan suhteellisen laaja konsensus eli representaatio ei ole menettänyt hegemonista asemaansa.

Kuinka talouden edessä oleva ’hevoskuuri’ tarjoillaan kansalle? Kalevi Sorsa oli jo tammikuussa 1991 ilmeisen valmis tarttumaan taas pessimistisen retorikon tehtävään. Hän totesi suostuttelijan kyvyistään:

Sitten (Korpilammen konferenssissa 1977 -JP) jatkoin vähemmän onnistuneella ennusteella: ”Taantumasta on muodostumassa pitempi kuin 1930-luvun

alussa.” Olisi pitänyt sanoa, että jos toimeen tartutaan, maallamme on vuodesta 1978 lähtien edessään ennennäkemättömän, mutta malttia kysyvän vaurastumisen kausi. *Jos niin olisin sanonut, toimeen ei olisi tartuttu.* (US 7.1.1991)

Ottamatta kantaa Sorsan väitteen kohdallisuuteen voidaan kysyä: Tarvitaanko yhä voimakasta retoriikkaa ja retorikkaa, kenties ”tarkoitushakuista pessimististä”? Vai riittääkö ”markkinasopeutus”? Onko Korhosen viitoittama ”realismi” ja ”tavoitteellinen optimismi” voittamassa?

Artikkelin lähtökohtana on kirjoittajan pro gradu -työ ’Vahva markka, Kullbergin VPK ja talousterroristit’. Tampereen yliopisto, tiedotusoppi 1990.

Viitteet:

1. Vaihtotaseen vaje, kilpailijamaita nopeampi inflaatio, öljyn hinnan nousu, idänkaupan ongelmat, sudanneodotusten muuttuminen pessimistisemmiksi Suomessa ja ulkomailla jne.
2. Rätty & Snellman (1990, 196) ovat kutsuneet ankkurointia yksinkertaisesti nimeämiseksi ja luokitteluksi ja objektivointia kuvallistamiseksi ja personoinniksi.
3. Käytän useimmin siteerattavista lehdistä lyhenteitä US (Uusi Suomi), HS (Helsingin Sanomat), KU (Kansan Uutiset), Sd (Suomen Sosialidemokraatti), Sm (Suomenmaa) ja KI (Kauppalehti).
4. HS 16.5. Jälkeenpäin Rolf Kullberg esitti julkisuudessa toisenlaisen tulkinnan (ks. Helsingin Sanomat ja Dagens Industri 16.9.86).
5. Tietty paradoksaalisuus liittyy siihen, ettei tätä positiivista ennustetta otettu syksyllä 1986 vakavasti edes valtiovarainministeriössä. Finanssipolitiikka mitoitettiin vuodelle 1987 elvyttäväksi. Valuutasäännöstelyn purkamisen ja luotonannon liberalisoinnin vaikutuksia ei osattu tai haluttu ottaa huomioon, ei myöskään ulkomaankaupan vaihtosuhteen paranemista. Talous riistäytyi talouspoliitikkojen käsistä. Luottamus ’pessimistien’ ennusteisiin vuonna 1986 johti talouden tasapainottomuuksiin, joita ’optimistit’ puolestaan aliarvioivat ja piilottelivat talveen 1990-91 asti.
6. Julkisen keskustelun heijastelema liittoutumien muodostus voi vaikuttaa kurssimuutoksen todennäköisyyteen. Julkinen keskustelu voi myös alleviivata jotakin seikkaa niin että markkinat (tai analyttikot)

ottavat sen viimein huomioon. Moscovicin teorialla ajattelun sosiaalisesta aspektista voidaan tukea sel- laistakin väitettä, että myös analyytikot ovat — jo- honkin määrään asti — oman aikakautensa ajatusta- pojen ja uskomusten vankeja.

7. Väyrysen retoriikan tulkinnan kannalta relevantilta näyttää Pertti Kukkosen Kansantaloudellisessa aika- kauskirjassa ilmestynyt artikkeli (Kukkonen 1986).
8. Toki näillä puheenvuoroilla voidaan ehdottaa tai vaatia myös talouspolitiikan muita toimia.
9. Metaforan ominaisuuksiin kuuluu taipumus irrota alkuperästään. Alkuperästään irronnutta ja näkyvän fuusioluonteensa menettänyttä vertauskuvaa Chaim Perelman kutsuu uinuvaksi metaforaksi (Summa 1989, 108-109). Näitä ovat esimerkiksi 'hallinto- koneisto', 'organisaatiotaso' ja 'väliporras' (emt.). Ilmeisesti myös hokemana käytetty 'kilpailukyky' täyttää vaaditut tunnusmerkit. Hayden White puhuu vastaavaan tapaan kuolleista metaforista, jotka ovat käytössä kadottaneet alkuperäistä (usein konkreet- tista) merkitystään ja elävät kielessä huomaamatto- mina (Savolainen 1989, 314).
10. Toisaalta auktoriteettien luhistumisessa lienee kyse paljon laajemmasta ja merkittävämmästä prosessista kuin vahvan markan poliitikkojen vaalitappiosta. Ovatko markkinat syömässä pohjaa "valistuneelta harvainvallalta"?

Kirjallisuus

EISER, J. Richard. Social psychology. Cambridge 1986.
 HEMÁNUS, Pertti & TERVONEN, Ilkka. Totuuksista utopioihin. Keuruu 1986.

HOLOPAINEN, Kauko. Kahden presidentin mies. Hä- meenlinna 1989.
 KUKKONEN, Pertti. Kansainvälinen raha- ja valuuttajär- jestelmä ja Suomen rahoitusmarkkinat. Kansanta- loudellinen aikakauskirja 1986:1
 MOSCOVICI, Serge. On Social Representations. Teok- sessa: FORGAS, J. P. (ed.): Social Cognition. London 1981.
 MOSCOVICI, Serge. The phenomenon of social repre- sentations. Teoksessa: FARR & MOSCOVICI (eds.): Social representations. Paris and Cambridge 1984.
 MOSCOVICI, Serge. Notes towards a description of So- cial Representations. European Journal of Social Psychology, Vol. 18. 1988.
 POTTER, Jonathan & LITTON, Ian. Some problems un- derlying the theory of social representations. British Journal of Social Psychology, 24. 1985.
 POTTER, Jonathan & WETHERELL, Margaret. Discour- se and social psychology: beyond attitudes and beha- viour. London 1987.
 RÄTY, Hannu & SNELLMAN, Leila. Eurooppalaista keskustelua sosiaalisten representaatioiden teoriasta. Psykologia 1990:3.
 SAVOLAINEN, Matti. Kirjallisuustutkimuksen retoriik- kaa. Teoksessa: IHONEN, Markku (toim.): Kirjalli- suuden kentillä. Tampere 1989.
 SNELLMAN, Leila. Sosiaaliset representaatiot a la Mos- covici. Suomen Antropologi 1989:1.
 SUMMA, Hilikka. Hyvinvointipolitiikka ja suunnittelu- retoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Espoo 1989.
 TUOMAINEN, Eero. Rakennepolitiikan suunta. KOP:n taloudellinen katsaus 1987:2.